

prof. dr hab. Marek Ćwiklicki
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

RECENZJA

**rozprawy doktorskiej mgr Marty Bohdziewicz-Lulewicz
pt. „Transformacja instytucjonalna organizacji pozarządowych w
przedsiębiorstwa społeczne oraz wsparcie tego procesu w ramach polityki
społecznej w Polsce” napisanej pod kierunkiem naukowym
dr hab. Doroty Murzyn, prof. UKEN**

Informacje formalne

- Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska mgr Marty Bohdziewicz-Lulewicz pt. „Transformacja instytucjonalna organizacji pozarządowych w przedsiębiorstwa społeczne oraz wsparcie tego procesu w ramach polityki społecznej w Polsce” napisanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Doroty Murzyn, prof. UKEN.
- Podstawą formalną do sporządzenia recenzji pracy doktorskiej jest uchwała Rady Dyscypliny Nauki o Polityce i Administracji Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie z dnia 25 lutego 2026 r. powołująca mnie na recenzenta.
- Rozprawa jest przygotowana w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie nauki o polityce i administracji.

1. Ocena doboru problematyki badawczej i tematu rozprawy

Problematyka rozprawy dotyczy zmiany instytucjonalnej z organizacji pozarządowej w przedsiębiorstwo społeczne. Zmiana ta wiąże się z funkcjonowaniem w odmiennym łańdźie prawnym, więc decyzja o tym powodowana będzie różnymi czynnikami. Z tego względu za jedną z perspektyw analitycznych można było przyjąć teorie decyzji, bardziej ugruntowane w literaturze zarządzania. Autorka przyjęła inny punkt widzenia, uwzględniając specyfikę badanych podmiotów, uregulowaną w 2022 r. osobnym aktem prawnym. Mianowicie dokonała analizy uwzględniając poziom mezo i mikro, co powoduje, że kwestie instrumentów prawno-politycznych zostały również włączone do analizy. W rezultacie takiego zabiegu, co wyraża tytuł, przyjęto szerszy punkt widzenia wywodzący się z polityki państwa na kształtowanie tego obszaru funkcjonowania społeczeństwa.

Temat rozprawy ma charakter wyjaśniający, choć sam w sobie nie informuje o tym czytelnika, zawierając frazę nominalną, a nie problemową. Zastosowanie między innymi teorii instytucjonalnej, która awizowana jest w tytule, a stosowane są także inne podejścia w badaniu, podkreśla ten aspekt analizy. Zgadzam się z argumentacją, że zmianę profilu i formy organizacji można rozpatrywać na gruncie instytucjonalizmu, który obejmuje różne wymiary i poziomy. Przez te ostatnie mam na myśli ujęte w pracy teorie systemowe, które wykorzystuje się na różnym poziomie ogólności w naukach społecznych szeroko rozumianych.

Podsumowując dobór problematyki, stwierdzam, że jest ona aktualna i ważna poznawczo, zwłaszcza w kontekście przedsiębiorstw społecznych. Z tego względu pozytywnie oceniam dobór problematyki i znaczenie dla dyscypliny nauki o polityce i administracji.

2. Ocena układu pracy

Praca pod względem objętości liczy 307 numerowanych stron, które uzupełnia 12 stronicowy załącznik. Jej zasadnicza część kończy się na 236 stronie. pozostałe strony tworzą załączniki z obliczeniami szczegółowymi korelacji i testów statystycznych.

Pracę podzielono na trzy części, typowo dla rozpraw doktorskich. Strukturę pracy tworzy wstęp, dwa rozdziały teoretyczne i rozdział metodologiczno-empiryczny. Dokonując krótkiej analizy przyjętego układu, należy wskazać na rozpoczęcie całości wstępem, który zawiera niezbędne informacje charakteryzujące rozprawę. Obejmuje on przesłanki podjęcia tematu, cele, hipotezy i syntetyczne omówienia zawartości poszczególnych rozdziałów.

Rozdział 1, o objętości ok. 50 stron, ma bardziej charakter empiryczny niż teoretyczny, ponieważ przedstawia charakterystykę polityki społecznej w odniesieniu do ekonomii społecznej. Rozdział 2, liczący ok. 60 stron, bezpośrednio odnosi się do podstaw teoretycznych tytułowej transformacji. Rozdział 3 zawiera zarówno opis metody badawczej i charakterystykę wyników badania. Jego objętość ok. 85 stron czyni go najdłuższym w manuskrypcie. Jeśli do tego dodać „Aneks metodologiczny” liczący 70 stron, to całość pracy pod względem rozkładu treści między teoretycznymi a empirycznymi elementami jest zrównoważona.

Literatura przedmiotu jest dobrze dobrana i wystarczająca pod względem ilościowym (liczba pozycji to 110, którym towarzyszą ok. 20 innych rodzajów źródeł), choć miejscami źródła są cytowane monotonicznie (por. s. 86-91; 97-100), głównie klasyczne pozycje.

Dokonując finalnej oceny układu pracy to stwierdzam, że jest odpowiedni dla przyjętego celu rozprawy. Podział treści adekwatny do przyjętego wywodu. W dalszych punktach recenzji odniosę się do kwestii kolejności prezentowanych wątków.

3. Ocena stopnia rozwiązania oryginalnego problemu naukowego, osiągnięcia celów i weryfikacji hipotez pracy

Doktorantka explicite nie wskazuje problemu w formie pytania badawczego, traktując sam przedmiot badania – proces transformacji instytucjonalnej – jako takowy. Przyjęła za cel główny „identyfikację i analizę schematów przekształcania się polskich organizacji pozarządowych w przedsiębiorstwa społeczne oraz opracowanie modelu transformacji instytucjonalnej tych organizacji” (s. 3). W tak zapisanym celu mamy dwa cele równorzędne.

Uwzględniając całość materiału badawczego, otrzymane wyniki, stwierdzam, że Doktorantka zidentyfikowała elementy transformacji, określając je, co pozwoliło na uszczegółowienie modelu tej transformacji. Dowodem na to jest schemat przedstawiony na rysunku 19 wraz z uzupełniającym opisem pola organizacyjnego (rysunek 20).

Oprócz powyższych założeń teoretycznych sformułowano 9 pytań badawczych. Siedem z nich dotyczących następujących aspektów transformacji, stanowiących części modelu transformacji: motywacje, zasoby, kapitał społeczny, presje zewnętrzne, cele, rodzaje organizacji. Dwa ostatnie pytania wiążą się z polityką adresowaną dla przedsiębiorstw

społecznych. W rozprawie przyjęto też trzy hipotezy badawcze, w których przywołuje się wymienione w celach zmienne. Hipotezy nie pojawiają się w rozprawie jako wyprowadzone z przeglądu literatury – taki związek powinien być wskazany w zakończeniu poszczególnych rozdziałów. Operacjonalizacja zmiennych w tych hipotezach zawarta jest w rozdziale metodologicznym. W projektach badawczych o charakterze dedukcyjnym zwykle spodziewamy się dokładnego opisu hipotez z przywołaniem na źródła wskazujące na istnienie luk badawczych. W tej rozprawie w częściach teoretycznych nie jest to wyodrębnione.

Odpowiedzi na pytania badawcze satysfakcjonująco sformułowano przy prezentacji wyników badania w rozdziale 3, natomiast uzasadnienia weryfikacji hipotez badawczych znajdują się w zakończeniu. Jednakże sposób przedstawienia hipotez, oddzielnie we wstępie i w zakończeniu, bez wyprowadzenia ich z przeglądu literatury i na podstawie identyfikacji luk badawczych, powoduje, że mają one charakter bardziej wstępny. Każdą hipotezę omówiono i przywołano wyniki analiz statystycznych na ich potwierdzenie, ale pragnę zwrócić uwagę na szczegółowe kwestie związane z zapisem ich. Hipoteza 1 dotyczy decyzji założenia przedsiębiorstwa społecznego przez NGOs. Decyzja ta uzależniona jest od 5 czynników: 1) motywacja do rozwoju (nie jest dookreślona czyja motywacja i rozwoju kogo, choć w dalszej części pracy pojawiają się te uzupełnienia), 2) zaangażowania liderów i członków NGO (co oznacza, że powinno się badać odrębnie te grupy), 3) ich kapitału społecznego (będącą złożonym konceptem teoretycznym), 4) posiadanymi zasobami finansowymi i materialnymi (które można rozpatrywać osobno). W rezultacie weryfikacja tak zapisanej hipotezy oznacza, że mamy do czynienia z hipotezą złożoną, do której weryfikacji powinno się zastosować regresję wyjaśniającą jakie czynniki najsilniej wpływają na decyzję. Prezentacja wyników, bardzo szczegółowa, zmiennych z tej hipotezy, jest rozproszona. **W tym zbiorze czynników nie pojawia się inna zmienna zidentyfikowana na podstawie przeglądu literatury: kryzys lub sytuacja przełomowa (s. 98). Dlaczego?**

Osobno przedstawia się rezultaty analizy motywacji (punkt III.3.2) i zasobów ludzkich, infrastrukturalnych i kapitału społecznego (punkt III.3.3), korzystając z rozkładu częstości odpowiedzi, analizy czynnikowej i badania korelacji. Natomiast uzasadnienie weryfikacji hipotezy wskazuje bardziej na doprecyzowanie zmiennej, np. rodzaju motywacji z decyzją o przekształceniu. Przyjęte w hipotezie różne znaczenie zmiennych są traktowane oddzielnie (s. 212-213). Powoduje to brak jednoznaczności w deklaracji weryfikacji hipotezy. Przykładowo jak obserwacja o braku korelacji pomiędzy rodzajami motywacji a wskaźnikami działalności ekonomicznej (s. 147) wpływa na weryfikację hipotezy? Niezależnie od konstrukcji zapisu hipotezy to należy zwrócić uwagę na charakter zmiennych determinujących podjęcie decyzji. Zwykle jest ona pochodną motywacji, gdyż nawet posiadanie zasobów bez niej nie wywoła tranzycji. Wtedy kierunek wyprowadzenia hipotezy częściowej mógłby dotyczyć konkretnego rodzaju motywacji. Hipoteza 2 zakłada powiązania modelu transformacji z misją organizacji macierzystej. W tym przypadku brakuje określenia rodzajów modeli i kierunku hipotezy, czyli z jakim rodzajem misji modele są powiązane. Hipoteza H3 ma postać tezy różnicującej, nieukierunkowanej. Te niedociągnięcia w określeniu założeń we wstępie powodują, że przyjęte rozstrzygnięcia metodologiczne pojawiają się bez odpowiedniego uzasadnienia.

Oceniając całość przeprowadzonej analizy i omówienie weryfikacji hipotez, uznaję, że cele główne pracy osiągnięto, a hipotezy odpowiednio opisane w świetle otrzymanych wyników badań.

4. Ocena podejścia badawczego

Całość podejścia badawczego oceniam pozytywnie. Wyróżnić można część koncepcyjną, wyraźnie określoną w punkcie III.1. Uwagę zwraca wspomniany wcześniej brak ścisłego powiązania konceptualizacji i operacjonalizacji w części teoretycznej i w części metodologicznej. Wynika to z większej koncentracji uwagi na przedstawieniu szerszego tła dla przedmiotowej transformacji instytucjonalnej niż uzasadnieniu rozstrzygnięć metodologicznych. Przykładowo pierwszą grupę zmiennych tworzą „motywacje stojące za decyzją o przekształceniu” (s. 126), które są ujęte jako „indeks motywacji/powodów podjęcia decyzji o założeniu PS” (s. 127). Tworzą go cztery rodzaje motywacji (rozwojowa, związana z okazją do zysku, z posiadanymi zasobami materialnymi, rozwojem współpracy, choć na stronie 144 używa się innej terminologii), które nie są w części teoretycznej omówione w sposób ustrukturyzowany. Innym przykładem jest typologia aktorów pola organizacyjnego przedstawiona na rysunku 12 (s. 86), która jest inna niż kafeteria ujęta w indeksie znaczenia partnerów. Kolejnym przykładem zmiennej, która jest omówiona w części teoretycznej, jest kapitał społeczny, sprowadzony do jednego wymiaru. Przy braku uzasadnień tych rozstrzygnięć należy mieć na uwadze, że nieadekwatna operacjonalizacja zmiennych wpłynie na trafność konstruktów. **Pojawia się zatem pytanie o wybór konstruktów teoretycznych i ich poprawnej operacjonalizacji.** Narzędzie badawcze zbudowano na podstawie głównych elementów uwzględnionych w założeniach, jednak nie podano źródeł dla zapisów skali. Przykładowo pomiar izomorfizmu przedstawiony w literaturze ma kilka postaci, ale Doktorantka nie odwołuje się do nich. Podobnie jak przy wspomnianym pomiarze kapitału społecznego za pomocą wskaźników (s. 115).

Całość badania empirycznego polega na badaniu ankietowym na reprezentatywnej próbie badawczej. Na uznanie zasługuje uzyskanie wysokiej stopy zwrotu. Próba liczyła 554 podmiotów, z czego 376 to były PS założone przez NGO, które były zasadniczym podmiotem badania.

Do przeprowadzenia analiz statystycznych wykorzystano odpowiednie testy i prezentacje wyników. **Nie zostało wyjaśnione do czego wykorzystano SPSS a do czego oprogramowanie Jamovi.**

Kluczowym punktem dla rozprawy jest punkt III.4. To w nim przedstawiono model transformacji organizacji pozarządowych, co stanowi jeden z głównych rezultatów badania. Analizując jego strukturę, nawiązującą do rozważań systemowych przedstawionych w rozdziałach teoretycznych, stwierdzam, że ogólną jego postać, bez wyróżnienia szczegółów jakie pojawiły się w części empirycznej, można było umieścić jako wynik analizy koncepcyjnej. Wtedy model wskazywałby jakie zmienne uwzględniono w badaniu, nadając większej spójności między założeniami teoretycznymi a zaprezentowanym rezultatom badania. Struktura prezentacji wyników nawiązywałaby do struktury modelu bardziej bezpośrednio.

Dlaczego zatem zdecydowano na umieszczenie tego po części empirycznej, a nie przed nią?

Metoda badania empirycznego (ankietyzacja) jest odpowiednio uzasadniona. Prezentacja wyników badania jest szczegółowa, miejscami nadmiarowo do przyjętych celów, choć te dodatkowe obliczenia są poznawczo ciekawe. W opisie przywołuje się wyniki wybranych testów ujętych w aneksie, choć dla ciągłości argumentacji można było niektóre z nich umieścić w tekście zasadniczym.

5. Ocena merytoryczna pracy

Rozdział I poświęcono prezentacji polityki społecznej krajowej i europejskiej z zaznaczeniem roli ekonomii społecznej, choć struktura tego rozdziału jest różna. Najpierw omówiono czym jest integracja i włączenie społeczne oraz funkcje ekonomii społecznej, które nie stanowią przedmiotu badania wynikającego z przyjętych celów i hipotez. Kolejne punkty 1.3 i 1.4 charakteryzuje przedsiębiorstwa społeczne, a zatem określają podmioty badania. Punkt 1.5 prezentuje ramy instytucjonalne ES w polityce UE i Polski, co z perspektywy treści, np. opisowi KPRES, Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju, czy KPO, dla celów badania nie jest kluczowe. Charakterystyka dokumentów programowych ES z perspektywy przyjętych celów badania w mojej opinii jest niepotrzebna. Punkt 1.6 przedstawia mechanizmy wsparcia, które tworzą podstawę teoretyczną dla dwóch ostatnich pytań badawczych. Rozdział ten oparto na źródłach wtórnych. Ma charakter definicyjny dla badanych podmiotów, ale patrząc przez pryzmat treści to charakteryzuje ona kontekst empiryczny. Najbardziej wartościowe z tego względu jest omówienie różnic między NGO a PS. Brakuje na końcu tego rozdziału podsumowania, który uzasadniałby konieczność prezentacji tych treści i kończył się wnioskami przydatnymi dla dalszej części wywodu. Wniosek o przynależności do części empirycznej formułuję względem części poświęconej wsparciu ES.

Rozdział II poświęcony jest badanemu zjawisku czyli transformacji instytucjonalnej. Najpierw wyjaśniono czym są teorie systemowe formułowane dla różnych poziomów ogólności. W dalszej części omówiono instytucjonalizm z różnych dyscyplin i poziomów (system polityczny a instytucja jako organizacja lub praktyka). Ma charakter przeglądowy definiowania instytucjonalizmu w literaturze naukowej, ale związki rozważań są niekiedy luźne z przedmiotem badania. Takim przykładem jest instytucjonalizm socjologiczny. W mojej opinii przydatność tego rozdziału determinuje ustrukturyzowanie przyjętych poziomów analizy, które określono na stronie 196: poziom mezo – interakcje wewnątrz pola organizacyjnego, poziom mikro rozumiany jako procesy organizacji (choć de facto obszary uwzględnione w badaniu nie są procesami). Następnie przedstawiono czym jest transformacja instytucjonalna. To z niej powinny wynikać główne kategorie zmiennych ujętych w części empirycznej. Wymieniona się w niej jako istotne logiki instytucjonalne (s. 95) i ramy analityczne zmiany instytucjonalne (s. 103), ale nie są one wyraźnie wyodrębnione w wymiarach ujętych w badaniu empirycznym. W kolejnym podpunkcie omówiono łącznie kapitał intelektualny i społeczny w kontekście PS. Wątki te wykazują związek z tematem rozprawy, ale kolejność ich przedstawienia i szczegółowość jest różna. Podobnie jak w przypadku rozdziału 2 zabrakło podsumowania, który wskazywałby na przydatność rozważań i wykorzystanie wniosków z przeglądu dla dalszego badania empirycznego. Autorka kilkakrotnie wspomina o „**modelingu działalności**

PS” (s. 88) i umieszcza go w kontekście izomorfizmu mimetycznego. Termin ten nie jest spotykany w typowym piśmiennictwie z zakresu zarządzania organizacjami, więc powinien być wyjaśniony z przywołaniem źródeł.

Rozdział 3 zawiera zarówno część metodologiczną i prezentacyjną wyniki badania, co było omówione we wcześniejszej części recenzji. Rozdział ten zawiera opis modelu uszczegółowiony o kategorie zidentyfikowane w badaniach. **Zabrakło omówienia wyników pod kątem konfrontacji z wynikami badań innych autorów, a także omówienia specyfiki (wyjątkowości) otrzymanych rezultatów z polskich PS w stosunku do tranzykcji tych podmiotów w innych krajach.** Mocną stroną tego rozdziału są szczegółowe prezentacje wyników badań ankietowych, dokonane obliczenia korelacji i testy. Wzbogaca to warstwę empiryczną rozprawy, choć wykracza poza przyjęty program badawczy.

Zakończenie stanowi ważny element rozprawy, ponieważ to w nim zawarto omówienie weryfikacji hipotez. Przy ich opisie wspomina się o wynikach przeprowadzonych dodatkowych analiz. W tej części też podejmuje się próbę wyjaśnienia otrzymanych wyników na tle przyjętych teorii.

Dobrym elementem zakończenia są rekomendacje dotyczące kształtowania polityki społecznej co osadza rozważania na gruncie dyscypliny nauk o polityce i administracji. Sformułowano też kierunki przyszłych badań, ale zabrakło wyraźnie wyodrębnionych i opisanych ograniczeń badania, nie tylko związanych z przyjętym podejściem badawczym.

Całość pracy oceniam pozytywnie. Wskazane niedociągnięcia mają charakter bardziej uzupełniający wywód, wskazujący na możliwość innego ustrukturyzowania treści, co umożliwiłoby na lepsze uargumentowanie wyborów metodologicznych i powiązanie wyników badań empirycznych z wnioskami z przeglądu literatury. Obliczenia statystyczne potwierdzają posiadanie przez Autorkę umiejętności analitycznych. Mocną stroną rozprawy są sformułowane rekomendacje będące pochodną uzyskanych wyników.

6. Ocena formalna pracy

Praca jest poprawnie przygotowana edytorsko. W tekście zdarzają się pojedyncze błędy literaturowe. Odmienne są style formatowania tabel i rysunków. Styl jest komunikatywny, choć nazwy kategorii dla czynników nie zostały zweryfikowane z literaturą.

7. Konkluzja

Uwzględniając powyższe cząstkowe oceny, stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska pt. „Transformacja instytucjonalna organizacji pozarządowych w przedsiębiorstwa społeczne oraz wsparcie tego procesu w ramach polityki społecznej w Polsce” przygotowana przez mgr Martę Bohdziewicz-Lulewicz przedstawia oryginalne rozwiązanie problemu naukowego jakim jest określenie charakterystyki transformacji instytucjonalnej NGO w PS, potwierdza umiejętność samodzielnego przeprowadzania badań o czym świadczy zarówno dobrze przygotowane badania własne charakteryzujące się wysokim stopniem zwrotu odpowiedzi i przeprowadzenie szczegółowych analizy statystyczne, a także posiadanie przez Nią wiedzy teoretycznej z zakresu nauk o polityce i administracji, zwłaszcza dotyczącej polityki społecznej, ekonomii społecznej i zmiany instytucjonalnej podmiotów ES, spełniając tym samym wymogi określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie

wyższym i nauce oraz uzasadnia wystąpienie z wnioskiem do Rady Dyscypliny Nauki o Polityce i Administracji Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej o dopuszczenie do dalszych etapów postępowania.

Marek Ćwiklicki

Kraków, 24 maja 2026 r.